

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ 28 ΜΑΪΟΥ 2012

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A1. Γιατί η ηθική αρετή σχετίζεται με την ευχαρίστηση και τη δυσαρέσκεια; γιατί κάνουμε τα τιποτένια εξαιτίας της ευχαρίστησης και απέχουμε από τα (αισθητικά) ωραία πράγματα εξαιτίας της δυσαρέσκειας. Γι' αυτό πρέπει, όπως υποστηρίζει ο Πλάτων, να έχουμε πάρει ήδη από νεαρή ηλικία εκείνη την αγωγή, που θα μας κάνει να ευχαριστιόμαστε και να δυσανασχετούμε με τα πράγματα που πρέπει γιατί αυτή είναι η σωστή παιδεία.

Απαιτείται όμως να πούμε (ή πρέπει όμως να πούμε) όχι μόνο έτσι, ότι δηλαδή (η αρετή είναι) *έξη* αλλά και ποιας ακριβώς ποιότητας *έξη*. Πρέπει λοιπόν να λεχθεί ότι κάθε αρετή, όποιου πράγματος είναι αρετή, και το ίδιο το πράγμα το κάνει να φτάσει στην πιο καλή (την τελική, δηλ. την πιο τέλεια) κατάστασή του και το βοηθάει να εκτελέσει με το σωστό τρόπο το έργο του, όπως για παράδειγμα, η αρετή του ματιού κάνει και το μάτι αξιόλογο και το έργο του· διότι με την (ή χάρη στην) αρετή του ματιού βλέπουμε καλά. Με όμοιο τρόπο η αρετή του αλόγου κάνει και το άλογο αξιόλογο και καλό στο να τρέχει και να μεταφέρει τον αναβάτη και να αντιμετωπίζει τους εχθρούς. Εάν λοιπόν αυτό ισχύει έτσι σε όλα τα πράγματα, και η αρετή του ανθρώπου είναι δυνατόν να είναι *έξη* χάρη στην οποία ο άνθρωπος γίνεται καλός και χάρη στην οποία θα επιτελεί σωστά το δικό του έργο.

B1. Ο Αριστοτέλης πιστεύει ότι υπάρχει μια αναμφισβήτητη απόδειξη - κριτήριο για το ότι έχουν διαμορφωθεί οι *έξεις*: είναι το συναίσθημα, η ευχαρίστηση ή η δυσαρέσκεια που συνοδεύει τις πράξεις των ανθρώπων. Ο Αριστοτέλης κάνει μια **ψυχολογικού** περιεχομένου παρατήρηση: η πράξη συνοδεύεται από συναίσθημα ευχάριστο ή δυσάρεστο ανάλογα με την ποιότητά της. Τονίζει όχι την ίδια τη συμπεριφορά αλλά την ποιότητα των συναισθηματικών καταστάσεων που αντιστοιχούν στη συμπεριφορά. Το πρόβλημα για τον Αριστοτέλη δεν είναι η συναισθηματικότητα, αλλά η καταλληλότητα του συναίσθηματος: αν κάποιος αισθάνεται ευχαρίστηση όταν κάνει πράξεις αρετής, αυτό σημαίνει πως έχει κατακτήσει την ηθική αρετή, αν όμως αισθάνεται δυσαρέσκεια και λύπη, τότε χρειάζεται να συνεχίσει την προσπάθειά του για την κατάκτηση της αρετής.

Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει πως δεν αρκεί να απέχει κάποιος από τις σωματικές ηδονές, για να χαρακτηριστεί σόφρων είναι σόφρων μόνο αν αυτή η αποχή του προκαλεί χαρά. Σόφρων τελικά είναι αυτός που μπορεί να επιβάλλεται στις σωματικές ηδονές και να τις ελέγχει, δοκιμάζοντας όμως παράλληλα ευχαρίστηση γι' αυτή την εγκράτεια. *Η σωφροσύνη, λοιπόν δεν πρέπει να απαιτεί συνεχώς εσωτερικό αγώνα στον πραγματικά σόφρονα άνθρωπο η αρετή γίνεται πηγή ευχαρίστησης και χαράς. Και αλλού στο ίδιο έργο ο Αριστοτέλης τονίζει ότι αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις εἰναι ἡδεΐαι.* Αν όμως η αποχή του από τις σωματικές ηδονές του προκαλεί στενοχώρια, τότε είναι στην πραγματικότητα ακόλαστος, μολονότι η συμπεριφορά του δημιουργεί την εντύπωση της σωφροσύνης. Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση της ανδρείας: όποιος αντιμετωπίζει καταστάσεις που έχουν μέσα τους το στοιχείο του φόβου και αυτό του προκαλεί λύπη, τότε, παρά το γεγονός ότι υπομένει τα δεινά, είναι δειλός.

Από τα παραπάνω οδηγείται στην επιγραμματική διατύπωση «περὶ ἡδονὰς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ». Στη φράση διακρίνουμε κάτι από τα πρώτα βήματα της ψυχολογίας, της οποίας θεμελιωτής θεωρείται από πολλούς ο Αριστοτέλης. Η ηθική συνδέεται στενά με συναισθήματα και επιθυμίες (ενώ κάποιες θεωρίες τη σχετίζουν με το διανοητικό, κυρίως, μέρος του ανθρώπου). Την ίδια ιδέα, ότι δηλαδή αἱ ἡδοναὶ καὶ αἱ λύπαι επηρεάζουν αποφασιστικά τη ζωή των ατόμων και των

κοινωνιών, τη συναντούμε και στον Πλάτωνα. Ο Αριστοτέλης όμως συστηματοποίησε περισσότερο από τον δάσκαλό του την εξέταση των συναισθημάτων, και είδε τα συναισθήματα με λιγότερη, γενικά, αυστηρότητα από εκείνον.

Στη συνέχεια, με τη φράση «διά μέν γάρ τήν ἡδονήν τά φαῦλα πράττομεν» γίνεται φανερό ότι πρέπει να διακρίνουμε μεταξύ «καλών» και «κακών» ηδονών: οι πρώτες συντείνουν στη διατήρηση της μεσότητας και του ορθού λόγου, ενώ οι δεύτερες έχουν το αντίθετο αποτέλεσμα.

Πρέπει επομένως ο άνθρωπος να μπορεί να διακρίνει μεταξύ καλών και κακών ηδονών, να επιλέγει τις πρώτες και να αποφεύγει τις δεύτερες, και αυτό μπορεί να γίνει με την παιδεία, αλλά μόνο με την ορθή παιδεία που, όπως προκύπτει από τους Πλατωνικούς Νόμους, κάνει τον άνθρωπο να χαιρείται με ό,τι αξίζει να χαιρείται και να λυπάται με ό,τι αξίζει να λυπάται.

B2. α) ♦ ἔξις: Η λέξη δήλωνε αρχικά την «κατοχή», την «απόκτηση» και την «προσπάθεια, τις ενέργειες που πρέπει να γίνουν για την κατοχή ή απόκτηση». Αργότερα δήλωνε την «ιδιότητα» που απέκτησε κάποιος, αφού επανέλαβε κάτι τόσες φορές, ώστε να του γίνει συνήθεια. Η λέξη ἔξις χρησιμοποιήθηκε στην ηθική φιλοσοφία του Αριστοτέλη «για να δηλωθεί η μόνιμη μορφή του χαρακτήρα ενός ατόμου, τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα του, αυτά που αποκτιούνται με την επίμονη άσκηση = με την επίμονη επανάληψη κάποιων ενεργειών».

Κάθε ἔξις είναι αποτέλεσμα όμοιων επαναλαμβανόμενων ενεργειών και από την ποιότητα ακριβώς των ενεργειών εξαρτάται και η ποιότητα των ἔξεων. Επομένως, οι αριστοτελικές ἔξεις μπορεί να είναι αξιόλογες αλλά μπορεί να είναι και ανάξιες λόγου.

♦ **ἀρετή:** Ο Όμηρος χρησιμοποιούσε τη λέξη ἀρετή για να αναφερθεί στις εξαιρετες σωματικές και ψυχικές ιδιότητες των πολεμιστών. Από παλιά όμως η ίδια λέξη χρησιμοποιούνταν και για τα **άψυχα**. Έγινε όρος του φιλοσοφικού στοχασμού των Ελλήνων από τον Πλάτωνα. Στην 6η ενότητα ο Αριστοτέλης δεν αποδίδει στην αρετή καθαρά ηθικό περιεχόμενο, αλλά τη θεωρεί ως μια θετική ιδιότητα. Η λ. ἀρετή, που έχει ευρύ περιεχόμενο και μπορεί να αποδίδεται ακόμα και σε ζώο ή πράγμα, δηλώνει α) την αξία που έχει ένα πράγμα (έμψυχο ή άψυχο, άνθρωπος ή ζώο) όταν βρίσκεται στην πιο ολοκληρωμένη μορφή του, β) την άμεση συνάρτηση της αξίας ενός πράγματος με την επιτέλεση από αυτό του έργου που του έχει ανατεθεί από τη φύση.

♦ **ἔργον:** Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη κάθε δημιουργήμα της φύσης έχει μέσα του αυτό που ο ίδιος ονομάζει αρχήν κινήσεως: από τη στιγμή που θα γεννηθεί αρχίζει σ' αυτό μια διαδικασία που θα ακολουθήσει μια από πριν καθορισμένη πορεία και θα οδηγήσει στο τέλος του (= στην τελείωσή του). Βασική αντίληψη του Αριστοτέλη είναι ότι «ἡ φύσις οὐδέν ποιεῖ μάτην». Καθετί που δημιουργείται από τη φύση έχει να επιτελέσει ένα συγκεκριμένο ἔργον. Ένα φυσικό ον έχει πραγματοποιήσει, κατά τον Αριστοτέλη, το τέλος του, όταν έχει επιτελέσει το ἔργον που του έχει ανατεθεί από τη φύση. Υπάρχει λοιπόν ἔργον του οφθαλμού, ἔργον του ίππου, ἔργον του ανθρώπου, ἔργον του χεριού και ἔργον του ποδιού. Αλλού στα Ηθικά Νικομάχεια ο Αριστοτέλης θα μιλήσει για το ἔργον που επιτελεί ο κάθε επιμέρους «τεχνίτης» (αθλητής, αγαλματοποιός, κιθαριστής), παράλληλα με το ἔργον του ανθρώπου (που είναι «ψυχῆς ἐνέργεια κατά λόγον ἢ μή ἄνευ λόγου»).

B2. β) Η ἔξις και το ἔργον είναι τα στοιχεία που απαιτούνται για τον ορισμό της αρετής. Κατά τον Αριστοτέλη για να ορισθεί μια έννοια πρέπει: α) να καθορισθεί το **προσεχές γένος** της, β) να προσδιοριστεί η **ειδοποιός διαφορά** της. Σε ό,τι αφορά το προσεχές γένος ο Αριστοτέλης σκέφτηκε ότι αφού τα *ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενα* είναι τα *πάθη, αἱ δυνάμεις και αἱ ἔξεις*, τότε η αρετή θα πρέπει να υπάγεται σε ένα από αυτά τα τρία. Απέκλεισε τα πάθη, εφόσον δεν ενέχουν επιλογή· ούτε αντιπροσωπεύουν μία σταθερή στάση, αλλά αποτελούν απλώς παθητικές ψυχικές καταστάσεις. Πρόκειται για καθαρά βιολογικές ιδιότητες του ανθρώπου που δεν τον χαρακτηρίζουν ως καλό ή κακό.

Απέκλεισε τις δυνάμεις, με τη σκέψη ότι η φύση κάνει τους ανθρώπους ικανούς να μετέχουν στα διάφορα πάθη. Οι χαρακτηρισμοί ενάρετος ή κακός μπορούν να αποδοθούν από τη στιγμή που κάθε άνθρωπος έχει πως, από τη στιγμή που έχει εὖ ή κακῶς προς τα πάθη, δηλαδή από τη στιγμή που κρατάει σωστή ή όχι στάση απέναντι στα πάθη. Στο ερώτημα ποια είναι η σωστή στάση απέναντι στα πάθη, ο Αριστοτέλης απορρίπτει το *σφοδρῶς* ή *ἀνειμένως* και επιλέγει το *μέσως*. Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η αρετή κατά το γένος είναι ἕξις = «*ιδιαίτερη ψυχική κατάσταση = ο χαρακτήρας που ο άνθρωπος διαμορφώνει με τη στάση που επιλέγει απέναντι στα πάθη*».

Επειδή οι αριστοτελικές ἕξεις είναι ουδέτερης ποιότητας, ο Αριστοτέλης αναζητά την ειδοποιό διαφορά της ἕξης που είναι αρετή από τις άλλες ἕξεις που δεν είναι αρετές: **ἀλλά και ποία τις**. Τα δύο κριτήρια που καθιστούν σύμφωνα με τον Αριστοτέλη κάποια ἕξις αρετή είναι **οι θετικές συνέπειες αυτής της ἕξης στο υποκείμενό της και στο έργο του**. Άλλωστε, για να δηλωθούν εμφαντικά αυτά τα δύο κύρια στοιχεία της αρετής, επαναλαμβάνεται στην ενότητα το επίρρημα εὖ και το αντίστοιχό του επίθετο, δηλ. το *ἀγαθός* (εὖ ὀρώμεν, ἀγαθόν δραμεῖν..., ἀγαθός ἄνθρωπος γίνεται, εὖ τό ἑαυτοῦ ἔργον ἀποδώσει). Κριτήριο ποιότητας της αρετής κάθε πράγματος είναι η αποτελεσματικότητά της στην ολοκλήρωση του έργου του, δηλ. του φυσικού του προορισμού.

B3. Η απάντηση βρίσκεται στην εισαγωγή του σχολικού βιβλίου σελ. 141: «Είκοσι χρόνια ἔμεινε ο Αριστοτέλης στην Ακαδημία. ... να θυσιάξει δηλαδή ακόμη και τις πιο προσωπικές του απόψεις, αν είναι να σωθεί η αλήθεια;»

B4. σχεδόν	⇒	ἕξεων / ἀπεχόμενος / ἀπεχόμεθα / ἕξις / ἔχει
αχάριστος	⇒	χαίρων / χαίρειν
ασήμαντος	⇒	σημεῖον
ενδεής	⇒	δεῖ
πρόφαση	⇒	φησὶν / φανερόν
διαμονή	⇒	ὑπομένων / μείναι
άρτιος	⇒	ἀρετή
τελεσιδίκος	⇒	ἀποτελεῖ
δημαγωγός	⇒	ἤχθαι
καταδρομικό	⇒	δραμεῖν

ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Θουκυδίδου βιβλίων Ζ', 60 - 61

«Ἄνδρες στρατιῶται Ἀθηναίων τε καί τῶν ἄλλων ξυμμάχων, ὁ μὲν ἀγὼν ὁ μέλλων ὁμοίως κοινός ἅπασιν ἔσται, περὶ τε σωτηρίας καὶ πατρίδος ἐκάστοις οὐχ ἦσσον ἢ τοῖς πολεμίοις· ἦν γὰρ κρατήσωμεν νῦν ταῖς ναυσίν, ἔστι τῷ τὴν ὑπάρχουσάν που οἰκείαν πόλιν ἐπιδεῖν. Ἄθυμειν δέ οὐ χρὴ οὐδέ πάσχειν ὅπερ οἱ ἀπειρότατοι τῶν ἀνθρώπων, οἳ τοῖς πρώτοις ἀγῶσι σφαλέντες ἔπειτα διὰ παντός τὴν ἐλπίδα τοῦ φόβου ὁμοίαν ταῖς ξυμφοραῖς ἔχουσιν. Ἄλλ' ὅσοι τε Ἀθηναίων πάρεστε, πολλῶν ἤδη πολέμων ἔμπειροι ὄντες, καὶ ὅσοι τῶν ξυμμάχων, ξυστρατευόμενοι αἰεὶ, μνήσθητε τῶν ἐν τοῖς πολέμοις παραλόγων.»

Γ1. ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ:

Ἄνδρες στρατιώτες και των Αθηναίων και των άλλων συμμάχων, ο αγώνας από τη μια που πρόκειται να γίνει (ο επικείμενος) θα είναι εξίσου κοινός για όλους ανεξαιρέτως, και για σωτηρία και για πατρίδα για τον καθένα ξεχωριστά όχι λιγότερο (περισσότερο) απ' όσο για τους εχθρούς. Γιατί αν τώρα νικήσουμε (επικρατήσουμε) με τα πλοία, είναι δυνατόν σε κάποιον να ξαναδεί τη δική του πατρίδα που κάπου υπάρχει. Όμως δεν πρέπει να χάνετε το θάρρος (στενοχωριέστε) ούτε να παθαίνετε αυτό το οποίο ακριβώς (παθαίνουν) οι πιο άπειροι από τους ανθρώπους, οι οποίοι αφού αποτύχουν στους πρώτους αγώνες, ἔπειτα διαρκῶς (για πάντα) ἔχουν παρόμοια την προσδοκία του φόβου με τις συμφορές.

Αλλά και όσοι από τους Αθηναίους είστε παρόντες, που (επειδή) είστε ήδη έμπειροι πολλών πολέμων, και όσοι από τους συμμάχους, που (επειδή) εκστρατεύετε πάντα μαζί μας, να θυμηθείτε τα απροσδόκητα (παράλογα)/ (ακατανόητα) στους πολέμους.

- Γ2.** ἀγών : ἀγῶνας
ναυσίν : ᾧ ναῦ
ὄπερ : αἴσπερ
πρώτοις : προτέροις
σφαλέντες : σφαλεῖσι(ν)
κρατήσωμεν : κράτει
ἐπιδεῖν : ἐφορᾶν
πάσχειν : πείσεται
ἔχουσιν : σχοίην
μνήσθητε : ἐμνήσθησαν
- Γ3α.** στρατιῶται : ονοματικός ομοιόπτωτος **επιθετικός προσδιορισμός** στο «ἄνδρες»
τῶ : **δοτική προσωπική απλή** στο απρόσωπο ρήμα «ἔστι»
ἀθυμεῖν : **υποκείμενο** στο απρόσωπο ρήμα «οὐ χρή», ἀναρθρο τελικό ονοματικό απαρέμφατο, υποκείμενο «ὕμᾱς» σε αιτιατική λόγω αναγκαστικής ετεροπροσωπίας λόγω απρόσωπης σύνταξης
τῶν ἀνθρώπων : ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός **ως γενική διαιρετική** στο επίθετο υπερθετικού βαθμού «οἱ ἀπειρότατοι»
ταῖς ξυμφοραῖς : ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός **ως δοτική αντικειμενική** στο επίθετο ομοιότητας «ὁμοίαν»
τῶν παραλόγων : **αντικείμενο** στο ρήμα μνήμης σημαντικό «μνήσθητε»
- Γ3β.** α) Το χωρίο μεταφερόμενο στον πλάγιο λόγο, εφόσον το ρήμα εξάρτησης είναι λεκτικό, μπορεί να μετατραπεί σε: **I. Ειδικό απαρέμφατο**
II. Ειδική πρόταση
- β) Μετατρέπεται ως εξής:
- I. Ὁ Νικίας εἶπεν, **εἰ κρατήσαιεν(ειαν)** ταῖς ναυσίν, **εἶναι** τῶ τήν ὑπάρχουσάν που οἰκείαν πόλιν ἐπιδεῖν.
- II. Ὁ Νικίας εἶπεν **ὅτι, εἰ κρατήσαιεν(ειαν)** ταῖς ναυσίν, **εἶη** τῶ τήν ὑπάρχουσάν που οἰκείαν πόλιν ἐπιδεῖν.
- Η υποθετική πρόταση «ἦν κρατήσωμεν» τρέπεται σε εἰ + ευκτική πлагίου λόγου και η ειδική πρόταση εκφέρεται με ευκτική πлагίου λόγου, λόγω της εξάρτησης από το ρήμα ιστορικού χρόνου, «εἶπεν».

Σημείωση:

Είναι δυνατόν και να διατηρηθεί:

i) στην υπόθεση «ἦν + υποτακτική»: «ἦν κρατήσωσι»

ii) στην ειδική «ὅτι+ οριστική»: «ὅτι... ἔστι»

σύμφωνα με τον κανόνα, ότι ύστερα από ρήμα **παρελθοντικού χρόνου** μπορεί να διατηρηθεί στον πλάγιο λόγο η απλή οριστική και υποτακτική, αν το περιεχόμενο της δευτερεύουσας προτάσεως φανερώνει γνώμη του υποκειμένου της προτάσεως και όχι του συγγραφέα ή αν τονίζεται κάτι ως βέβαιο ή με έμφαση.

(σχ. εγχειρίδιο Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής σελ. 167 παράγραφος 183)